

מכון הדר

MECHON HADAR

מיפוייה של מערכת יחסים: פרק ד' בספר דברים

ר' אביטל הוכשטיין – hochstein@hadar.org

פרשת ואתחנן, תשע"ז

מפה משתקפת מתוך פרק ד' שבספר דברים, מפה מורכבת של מערכת היחסים בין אלוהים לישראל. מפה זו היא הצעה לבסיס, רקע, ומרחב ההתקיימות של קשרים בכלל.

במחקר המקרא מקובל לחלק את ספר דברים לשני נאומים - האחד קצר ואילו השני ארוך ובו קובץ חוקים נרחב. לחלופין, יש המזהים בספר שתי הקדמות שאחריהן מגיע קובץ חוקים מקיף. קובץ החוקים מתחיל בפרק יב במילים: "אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ... (דברים יב, א), ואילו נאומיו, או הקדמותיו של משה, מתחילים שניהם בהתייחסות לתורה, תורה אולי במובנה הצר בבחינת קובץ חוקים. כך, עם פתיחת נאומו הראשון של משה נאמר: "בְּעֵבֶר הִירָדָן בְּאֶרֶץ מִזְרָב הַיַּרְדֵּן מִן־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה הִנְיָאתָ אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאִמֶּר" (א, ה) וכך גם בנאומו השני: "וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׁם מִן־הַיַּרְדֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ד, מ"ד). לפי תפיסות אלו, פרק ד' שבספר דברים הוא מקום התפר שבין שני נאומיו של משה, או לחלופין מקום התפר שבין שתי ההקדמות לקובץ החוקים הגדול שבו. בנוסף, בתוך הפרק תחוב לכאורה קובץ פסוקים קצר שנושאו ערי המקלט שבעבר הירדן.

ואולם, ניתן לראות את פרק ד' באור אחר, כחטיבה העומדת בפני עצמה, עם מהלך ואמירה עצמאיים. לפי ראייה זו הפרק מציג את מאפייניו של הקשר הייחודי בין ישראל לבין אלוהיהם, מאפיינים אלו הם מקום, התנהגות ובלעדיות או ייחוד (אקסקלוסיביות). דגש נוסף מושם על תפקידה של ההיסטוריה,

וזאת באופן כפול. ראשית, כבסיס שעליו מושגת הקשר - באופן הדדי, ושנית ככוח ששומר על הקשר בזמני משבר. בפרק עולה טענה נוספת, לפיה טיבם של קשרים הוא שהם נעים על מנעד רחב ולא רק עוברים מקצה אחד למשנהו, בקצוותיו של מנעד זה נמצאים קשר מחד ושבר מאידך, אולם הוא כולל גם טעות ואת האפשרות ל'תשובה'.

הפרק מהווה מודל לא רק לקשר שבין ישראל לאלוהיהם, אלא למערכות יחסים בכלל.

א. על שלושה דברים

הפרק, כאמור, עוסק ביחסים שבין עם ישראל לבין אלוהיו, ומציג את העקרונות המייחדים אותם. הוא מציג עקרונות לקשר ייחודי, עקרונות אלו כוללים בלעדיות, מקום מיוחד, והתנהגות המתחשבת ברצונותיו ובקשותיו של כל אחד מן השותפים לקשר.

הפרק נפתח בהצהרה של משה על חשיבות שמירתם של חוקי האל, כמערכת שלמה וסגורה – מערכת שאין להוסיף עליה ואין לגרוע ממנה:

דברים ב, א' – ב'

וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל שִׁמְעֵ אֱלֹהֵי הַחֻקִּים וְאֵלֵי הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיֶוּ וּבְאֵתְם וַיִּרְשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נָתַן לָכֶם: ²לֹא תִסְפוּ עַל־הַדְּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַנֵּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לְשֹׁמֵר אֶת־מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַנֵּה אֶתְכֶם:

בד בבד, מבהיר משה כי קיים קשר סיבתי בין שמירה על החוקים לבין הכניסה לארץ והקיום בה: "וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל שִׁמְעֵ אֱלֹהֵי הַחֻקִּים וְאֵלֵי הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיֶוּ וּבְאֵתְם וַיִּרְשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נָתַן לָכֶם" (דברים ד, א'). הכניסה לארץ והשהייה בה הם תוצאה של שמירה מוקפדת על מצוות האל.

אך הקשר עם האלוהים אינו מתמצה בשמירה על המצוות; משה ממשיך בפרק ומבהיר את חשיבות הנאמנות לאלוהים:

דברים ב, ג' – ד'

³ עֵינֵיכֶם הָאֵלֹהִים אֵת אֲשֶׁר-עָשָׂה ה' בְּבַעַל פְּעֹר כִּי כָל-הָאִישׁ אֲשֶׁר הִלֵּךְ אַחֲרַי בְּעַל-פְּעֹר הַשְּׂמִידוֹ ה' אֱלֹהֵי מִקְרָבָהּ: ⁴ וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם תִּימָּה פִּלְקֶם הַיּוֹם:

דבקות באל ונאמנות לקשר עם אלוהים, הם מפתחות לחיים.¹

המצוות והחוקים, הארץ והקשר הבלעדי של ישראל עם האלוהים, הם בסיס משולש לזיווג שבין אלוהים לישראל.

ב. היסטוריה

כאמור, היבט נוסף שהפרק נוגע בו הוא תפקידו של העבר בביסוס קשר. על פי הפרק, אירועי התשתית שייסדו את הקשר בין העם לאלוהיו הם ברית סיני וברית האבות. אולם אלו מתפקדים בצורות כמעט הפוכות: ברית האבות משמשת תזכורת לאל בעוד ברית סיני מהווה תזכורת לישראל.

ברית סיני משמשת כתזכורת לישראל שתפקידה לעגן ולבצר את שמירת המצוות:

דברים ב, ט' – י'

⁹ רָק הַשְּׂמֵר לָהּ וְשָׁמַר נִפְשָׁהּ מֵאֵד פְּנֵי-תִשְׁפֹּחַ אֶת-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר-רָאוּ עֵינֵיהָ...¹⁰ יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיהָ בְּחַרְבַּ בְּאֵמַר ה' אֵלַי הַקְּהֵל-לִי אֶת-הָעָם וְאֲשַׁמְעֵם אֶת-דְּבָרַי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לִירְאָה אֹתִי כְּלֵי-הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל-הַקְּאֻדָּמָה וְאֶת-בְּנֵיהֶם יִלְמְדוּן...²

¹ ייחוד זה הוא חוויה פנימית, אך גם המתבונן מן הצד מסוגל להבחין בו: "וישמרתם ועשיתם כי הוא תקמתכם וגינתכם לעיני העמים... כי מירגוי גדול אשר-לו אלהים קרבים אליו כה' אלהינו בכל-קראנו אליו" (שם, ו' – ח').
² אזכורה של ברית סיני בפרק אף מעלה תהייה שמא המקום הראוי לשמירה על המצוות הוא בארץ בלבד: "ואתִי צִוָּה ה' בְּעֵת הַהוּא לְלַמֵּד אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים לַעֲשׂוֹתְכֶם אֹתָם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אֲתֶם עֹבְרִים וְשָׂמָה לְרִשְׁתָּהּ" (שם, י"ד).

אם ברית סיני מוזכרת בפרק כאירוע היסטורי שתפקידו להזכיר לעם את חשיבות הקשר עם האל, הרי שאזכורה של ברית האבות מובאת כתזכורת עבור האל, שאהבתו כלפי האבות משמשת כסיבה וכחיזוק לשמירת הקשר עם בני ישראל: "וְתַחַת כִּי אָהַבְתָּ אֶת־אֲבֹתַי וַיִּבְחַר בְּזַרְעוֹ אֶתְהָרְוֹ וַיִּצְאָהּ בְּפָנָיו בְּכַחוֹ הַגָּדֹל מִמִּצְרָיִם" (שם, ל"ד; ל"ז)

כך מתפקד העבר כברית, ובמקרה זה שתי בריתות, המתפקדות במקביל בעברו של הקשר שבין אלוהים לישראל. בריתות היוצרות חווית קשר הדדית יותר, שבה מונעים שני הצדדים האחד כלפי השני.

ג. רגע אישי – והאפשרות לתשובה

בשלב זה ישנו לכאורה שבר ברצף הדברים של משה בפרק. נדמה שהוא סוטה מעיסוק בישראל ופונה לדבר על עצמו ועל צערו הפרטי:

דברים ב, כ"א – כ"ב

²¹וְהוֹאֵהָ הַתְּאֵנָה־כִּי עַל־דְּבָרֵיכֶם וַיִּשָׁבַע לְבַלְתִּי עֲבָרְתִּי אֶת־הַיְרֵדָן וּלְבַלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר הוֹבְטִיתִי לְיִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לָךְ נִחַלְתִּי: ²²כִּי אֲנִי מֵת בְּאָרֶץ הַזֹּאת אֵינְנִי עֹבֵר אֶת־הַיְרֵדָן וְאַתֶּם עֹבְרִים וַיִּרְשָׁתֶם אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת:

הסטייה מן הנושא היא למראית עין בלבד: קיים קשר הדוק בין עונשו של משה, לבין הדברים שאמר עד כה. עוצמת עונשו של משה מובהרת דווקא מתוך האופן שבו הוגדר ייחודו של הקשר בין ישראל לאלוהיו: עונשו של משה הוא למעשה שבר במערכת היחסים שבינו לבין אלוהיו. העונש האישי הוא תמונת ראי של מה שתואר בקשר בין אלוהים לעמו.

יתירה מכך; עונשו של משה מתפקד כעדות למידת הכעס של אלוהים והשלכות כעסו:

דברים ב, כ"ג – כ"ד

²³הִשְׁמְרוּ לְכֶם פְּנֵי־תִשְׁפֹּחַ אֶת־בְּרִית ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר פָּרַת עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם לְכֶם פֶּסֶל־תְּמוּנַת כָּל
אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵיךָ: ²⁴כִּי ה' אֱלֹהֵיךָ אֵשׁ אֹכֵלָה הוּא אֵל קָנָא:

כמו במקרה האישי של משה, כך גם במקרה של העם, העונש במקרה של שבירת הקשר הוא פגיעה במערכת היחסים ואיסור הקיום בארץ:

דברים ב, כ"ה – כ"ו

²⁵כִּי־תוֹלִיד בָּנִים וּבָנִי בָנִים וְנוֹשְׁנָתֶם בְּאֶרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם בְּאֶרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל־תְּמוּנַת כָּל וַעֲשִׂיתֶם הֲרַע בְּעֵינַי
ה' אֱלֹהֵיךָ לְהַכְעִיסוֹ: ²⁶הַעֲיִדְתִּי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאֶרֶץ כִּי־אֶבְדַּ תֵּאבְדוּן מִהָרָמַעַל
הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אֲתֶם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרַשְׁתָּהּ לֹא־תֵאָרִיכּוּ יָמִים עָלֶיךָ כִּי הִשְׁמַד תִּשְׁמְדוּן:

אולם, מתוך תיאור תגובתו של האל לבגידה בו, מתוך תיאור השפל שהוא תוצאה של שבר במערכת היחסים שבין אלוהים לאדם, צומח רעיון חדש - רעיון התשובה:

דברים ב, כ"ט – ל"א

²⁹וּבִקְשַׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־ה' אֱלֹהֵיךָ וּמִצָּאתָ כִּי תִדְרֹשְׁנֻהּ בְּכָל־לִבְבָהּ וּבְכָל־נַפְשָׁהּ: ³⁰בְּצַר לָהּ וּמִצָּאוּהָ כָּל
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאֶחְרִית הַיָּמִים וְשִׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֵיךָ וְשָׁמַעַתָּ בְּקוֹלִי: ³¹כִּי אֵל רַחוּם ה' אֱלֹהֵיךָ לֹא
יִרְפָּה וְלֹא יִשְׁחִיתָהּ...

מתוך החטא והנתק, מבקש, דורש, האדם את האלוהים ומוצא אותו. זוהי 'תשובה', והיא מתאפשרת בזכות הקשר החזק של האל עם עמו, קשר המושתת כאמור על ברית האל עם האבות: "ולא ישפח את־בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם" (לא).

אם כן, הברית של אלוהים עם האבות היא הבסיס ליציאת מצרים, להתגלות בסיני ולכניסה לארץ, היא בסיס הייחוד של הקשר שבין אלוהים לישראל, וכאן היא מתגלה גם כמפתח לתשובה. עוד ניכר, כי התשובה הופכת לאפשרית כאשר ישנם שני צדדים פעילים. במקרה שלנו, נדרשת מצד האלוהים היזכרות בברית האבות המעוררת אצלו רצון לקבל את השבים, ומצד האנשים נדרשת הכרה בכוחו

של האל: "וַיִּדְעַת הַיּוֹם וַהֲשַׁבְתָּ אֶל-לִבְכָּךְ כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים בְּשָׂמַיִם מִמַּעַל וְעַל-הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד" (לט).

בין חוטאים לשומרי ברית: הטועים

כאן ישנה לכאורה תפנית בפרק, ומסופר על הבדלתן של שלוש ערים כערי מקלט בעבר הירדן:

דברים ב, מ"א – מ"ב

⁴¹אֵז וַיִּבְדֵּל מֹשֶׁה שְׁלֹשׁ עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה שְׁמֹשׁ: ⁴²לְגַם שָׁמָּה רוּצֵחַ אָשֶׁר יִרְצַח אֶת-רֵעֵהוּ
בְּבְלִי-דָעַת וְהוּא לֹא-שָׁגָא לוֹ מִתְּמַל שְׁלֵשָׁם וְנָס אֶל-אַתַּת מִן-הָעָרִים הָאֵל וְנָח:

כמו במקרה של ההיזכרות בחטאו של משה, גם לאזכור ערי המקלט יש למעשה קשר הדוק לנושא הליבה של הפרק. ראשית, ההחלטה להפריש ערי מקלט בעבר הירדן בנוסף לערים שנקבעו זה מכבר בעברו השני של הנהר, מלמדת על קבלה מוחלטת ושלמה של בקשת שניים וחצי השבטים שלא להיכנס לארץ. אמנם אלוהים הוא שנותן חוקים ומצוות, אך לבני אדם ישנם רצונות ובקשות, ואלוהים נענה גם לאלו. ערי המקלט שבעבר הירדן מסמלות הדדיות גם בהקשר זה.

שנית, ערי המקלט מלמדות על הגבלת הזעם האלוהי, ועל היכולת לסבול טעויות ושגגות. בתוך המערכת הדיכוטומית של קיום מצוות ואי קיומן, שהייה בארץ או גלות מתוכה, ישנו, גם במרחב הקשר עם אלוהים מקום לטעות ולשגגה.

הפרק מסתכם במילים: "וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר-שָׁם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שם, מ"ד). זאת, אם כן, התורה: בלעדיות הקשר עם אלוהים, קשר שכולל עבר, מקום והתנהגויות מסוימות, הבנת השלכות בגידה, אפשרות ה'תשובה', והיכולת להכיל טועים ושוגגים. ואולי אלו יכולים להוות עוגנים למערכות יחסים שלנו עם בני אדם גם כן.